

MACIEJ GOŁĄB

BRONISŁAWA WÓJCIK-KEUPRULIAN
W ŚWIETLE OPRACOWANIA MAŁGORZATY SIERADZ*

Małgorzata Sieradz jest dziś bez wątpienia najwybitniejszym historykiem muzykologii polskiej. Po swoim doktoracie „*Kwartalnik Muzyczny*” (1928-1950) a *początki muzykologii polskiej*¹ przystąpiła do – z rozmachem zaprojektowanego i szeroko zakrojonego – projektu źródłowej, głównie epistolograficznej, dokumentacji dziejów naszej dyscypliny. O sensowności tego projektu nikogo nie trzeba dziś przekonywać. Dyscyplina już okrzepła w swej ponad studwudziestoletniej historii, kilkoro wybitnych jej reprezentantów zdołało odcisnąć piętno na dziejach humanistyki polskiej, a wielkie inicjatywy wydawnicze i osiągnięcia indywidualne dziesiątków uczonych wykroczyły poza granice nauki krajowej. Nic zatem dziwnego, że środowisko, które kilka dekad temu bezpowrotnie zatraciło swój endemiczny charakter i nie musi już staczać wojen o obecność dyscypliny w akademickim kanonie nauk, potrzebuje inspiracji do dyskusji nad kondycją i perspektywami nowoczesnej nauki o muzyce. Ta zaś nie może się obejść bez historii, zwłaszcza takiej, jaką uprawia

PROF. DR HAB. MACIEJ GOŁĄB – Dyrektor Instytutu Muzykologii, Uniwersytet Wrocławski; e-mail: maciej.golab@uwr.edu.pl

Prof. Maciej Gołąb – Head of the Institute of Musicology, University of Wrocław, e-mail: maciej.golab@uwr.edu.pl

* Bronisława Wójcik-Keuprulian. *Korespondencja do Szwajcarii. Listy do Henryka Opieńskiego (1925-37) i Ludwika Bronarskiego (1929-38)*. Opracowanie, wstęp i komentarze Małgorzata Sieradz, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2018, ss. 207 + 23 il., ISBN 978-83-65630-65-0

¹ M. SIERADZ, „*Kwartalnik Muzyczny*” (1928-1950) a *początki muzykologii polskiej*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2015, ss. 688.

Małgorzata Sieradz – skrupulatnie dokumentowanej, wyważonej interpretacyjnie (czasami zanadto) i wolnej od funkcjonujących dekadami stereotypów i uprzedzeń, a także – co nie mniej istotne – niezwykle atrakcyjnej czytelniczo. Jesteśmy autorce wdzięczni, że nie osiadła na doktorskich laurach, lecz rok po wydaniu dysertacji opublikowała edycję korespondencji Adolfa Chybińskiego z Józefem M. Chomińskim², a obecnie – wybitnej muzykolożki okresu dwudziestolecia międzywojennego Bronisławy Wójcik-Keuprulian z dwoma mieszkającymi w Szwajcarii muzykami i muzykologami: Henrykiem Opieńskim (1870-1942) i Ludwikiem Bronarskim (1890-1975). Przy czym, o ile podstawa źródłowa pierwszej edycji epistolograficznej związana była jeszcze z kwerendami doktorskimi, to obecnie przedkładana wiąże się z podstawą źródłową pozyskaną z nowych kwerend (szwajcarskich), które Małgorzata Sieradz pierwsza wykorzystała, prezentując nieznaną korespondencję autorki *Melodyki Chopina* do kompozytora i muzykografa Henryka Opieńskiego oraz pianisty i chopinologa Ludwika Bronarskiego, przy czym ta ostatnia ilościowo przeważa. Listy nadawczynie kieruje do Szwajcarii, gdzie obaj adresaci mieszkają, swych odpowiedzi nie dokumentowali na kopiach, a ich oryginały zaginęły. Korespondencja jest więc, jak wynika z tytułu edycji – jednostronna.

Wybór postaci Bronisławy Wójcik-Keuprulian (1890-1938) jest kluczowy dla nowego rozumienia wielu kwestii związanych z historią formowania się muzykologii w Polsce. Zmienia bowiem zasadniczo widzenie nie tylko ważnych problemów historii muzykologicznej szkoły lwowskiej, lecz w gruncie rzeczy dotyczy najszerzej rozumianych, ogólnokrajowych (niekiedy także międzynarodowych) spraw środowiskowych. Przypomnijmy pokrótce: Bronisława Wójcik-Keuprulian habilitowała się w 1934 roku jako pierwsza polska muzykolożka, a trzeci polski muzykolog w ogóle (po Adolfie Chybińskim i Zdzisławie Jachimeckim), przy czym była to pierwsza polska habilitacja przeprowadzona bez wsparcia zagranicznych recenzentów i pierwsza muzykologa wykształconego w kraju. Była jedną z czterech przedwojennych członkiń Towarzystwa Naukowego we Lwowie³, obok zamordowanej przez nazistów w 1942 roku historyczki Heleny Polackówny, biolożki Jądwigi Wołoszyńskiej, pierwszej żeńskiej absolwentki Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i Marii Skłodowskiej-Curie. Charakteryzowała ją wszechstronna formacja intelektualna. Była doświadczoną historyczką i teoretyczką muzyki. Autorka

² TEJŻE, *Adolf Chybiński – Józef Michał Chomiński. Korespondencja 1945-1952*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2016, ss. 345.

³ A także towarzystw zagranicznych, takich jak: Société Française de Musicologie oraz Deutsche Gesellschaft für Musikwissenschaft.

książek, wśród których najistotniejsze są prace z zakresu chopinologii⁴, a także artykułów drukowanych w najlepszych europejskich periodykach muzykologicznych. Była także, o czym dziś wiedzą jeszcze stosunkowo nieliczni, inicjatorką fundamentalnego wydania „Dzieł Wszystkich Fryderyka Chopina” pod redakcją I.J. Paderewskiego, a jej przedwczesna śmierć była powodem nieobecności w składzie redaktorów tej edycji. Właśnie gdyby nie śmierć, jej nazwisko bez wątpienia figurowałoby na frontyspisach tego legendarnego już dziś wydawnictwa. Wydawałoby się zatem, że uczona tej klasy zajmie należną sobie zawodową pozycję u początków rozwijającej się muzykologii polskiej.

Tymczasem jednak, po niejednokrotnie zastanawiającej lekturze edycji listów, w pełni profesjonalnie podanych przez Małgorzatę Sieradz, trzeba postawić pytanie: jak to się stało, że osoba tak wybitna musiała przez całe życie wiązać koniec z końcem przy redakcyjnym biurku w Książnicy-Atlas, podczas gdy nie tylko – wbrew okolicznościom życiowym – nie ustawała w wyťažonej pracy naukowej, ale była systematycznie i z premedytacją niszczone przez swego uniwersyteckiego mentora. Czy to rzeczywiście syndrom „niepokornej uczennicy” – jak go definiuje w swojej publikacji Bożena Muszkalska⁵? Wolne żarty. Odkryta przez Małgorzatę Sieradz korespondencja wyraźnie pokazuje, z jaką klasą, dystansem i lojalnością wobec swego uniwersyteckiego preceptora komentowała w listach do Ludwika Bronarskiego, kolegi po fachu, do którego miała pełne zaufanie, zabójcze dla siebie posunięcia Adolfa Chybińskiego, najpierw odmawiającego jej otwarcia przewodu habilitacyjnego w UJK, a następnie, już po uwieńczonej sukcesem habilitacji na UJ, w najgorszym stylu uniemożliwiającego przeniesienie *veniam legendi* na Uniwersytet Warszawski. Jest to dla mnie przyczynek do rewizji mitu Chybińskiego jako wielkiego twórcy szkoły naukowej w sensie moralnym: jego mizoginizm domagał się bezustannych ofiar – Zofia Lissa, Stefania Łobaczewska, Bronisława Wójcik-Keuprulian, to przecież kwiat ówczesnych polskich muzykolożek. Jedyne Maria Szczepańska, naukowo i charakterologicznie najsłabsza spośród nich, zdołała utrzymać swoją pozycję przy nieznoszącym jakiegokolwiek konkurencji i niesubordynacji,

⁴ B. WÓJCIK-KEUPRULIAN, *Melodyka Chopina*, wyd. K.S. Jakubowski, Lwów 1930; TEJŻE, *Chopin: studja, krytyki, szkice*, wyd. Gebethner i Wolff, Warszawa 1933; TEJŻE, *Elementy ludowej rytmiki polskiej w muzyce Chopina*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów 1936.

⁵ B. MUSZKALSKA, *Bronisława Wójcik-Keuprulian – niepokorna uczennica Adolfa Chybińskiego*, „Muzyka” 2012, nr 4, s. 47-70. Charakterystyczne dla stosunku Chybińskiego i Łucjana Kamińskiego do Wójcik-Keuprulian były w ich listach próby przekształcania nazwiska „Keuprulian” na „Koprolaliusowa”. Bynajmniej nie są one „żartobliwe”, jak rozjemczo chce je widzieć Sieradz, przyzymkająca oko na etymologiczną genezę przezwiska, lecz co najmniej pogardliwe, jeśli nie wulgarne i świadczą o poziomie kultury osobistej przynajmniej części naszej ówczesnej profesury.

autorytatywnym (chciałoby się rzec: autorytarnym) kierowniku. Podana do druku przez Małgorzatę Sieradz korespondencja umożliwi odczytanie na nowo nie tylko żywotnych problemów historii naszej muzykologii, ale i kultury polskiej dwudziestolecia międzywojennego w ogóle. Adresatem edycji jest więc nie tylko muzykolog, czy nawet historyk nauki, ale humanista w ogólności. Sądzę bowiem, że wiele kwestii, obecnych w podanym materiale źródłowym, to kulturowe uniwersalia polskie tego miejsca i czasu. Spodziewam się, że publikacja wywoła pozytywny rezonans w różnych środowiskach naukowych.

Podobnie jak poprzednie prace Małgorzaty Sieradz, również i ta prezentuje cały wachlarz zalet. To przede wszystkim wyczerpujący, obszerny *Wstęp* (s. 7-31). Podkreślić należy, że nie stanowi on konwencjonalnego „zagajenia”, lecz jest obszerną analizą zawartych w korespondencji problemów i wyczerpująco naświetla ich historyczne i kulturowe konteksty. Warsztat Małgorzaty Sieradz jest imponujący. Nie ogranicza się wyłącznie do bezpośrednich źródeł związanych z postacią Wójcik-Keuprulian i analizowanym korpusem źródłowym, lecz wciąga w interpretacyjną orbitę cały wachlarz dokumentów pośrednich, które autorka zna ze swoich wcześniejszych badań. Tworzy to w pełni dojrzałą i oryginalną podstawę dla wniosków i interpretacji. Wprowadzenie stanowi najważniejsze dotąd opracowanie biograficzne sylwetki Wójcik-Keuprulian i wszyscy, którzy w przyszłości zajmą się postacią tej uczonej czy historią początków formowania muzykologii polskiej, będą musieli do tego tekstu nawiązać. Dla chopinologów szczególnie istotne wydaje się wydobyć na światło dzienne związków autorki *Melodyki Chopina* z ówczesnym Instytutem Fryderyka Chopina oraz środowiskiem pianistów i badaczy twórczości kompozytora. Dzięki *Korespondencji do Szwajcarii* poznajemy wiele nowych faktów z historii kształtowania się jednej z największych i najbardziej receptywnych edycji utworów tego kompozytora.

Edycja Małgorzaty Sieradz, jak wskazuje drugi człon podtytułu, składa się z dwóch części. Pierwsza z nich to *Listy do Henryka Opieńskiego (1925-37)*, s. 33-55. Odnaleziona korespondencja do Opieńskiego to mniejszy korpus źródeł (19 listów i kart pocztowych). Z jednostronnie zachowanej korespondencji wnioskujemy, że głównymi tematami zajmującymi respondentów są kwestie organizacyjne Polskiego Towarzystwa Muzykologicznego, sprawy funkcjonowania Zakładu Muzykologii UJK, „Kwartalnika Muzycznego” i jego chopinologicznych inicjatyw wydawniczych, czy pomocy w organizacji koncertu żony Opieńskiego, śpiewaczki Lydii Barblan-Opieńskiej (1890-1983) i akompaniującej jej Heleny Ottawowej (1874-1948) we Lwowie w 1932 roku, którego klapa położyła się cieniem na ich dalszej znajomości. Nie tyle wnoszą one nowe fakty do historii muzykologii lwowskiej, ile uzupełniają w stosunku do znanych dotąd źródeł (przede wszystkim epistogra-

ficznych) zrozumienie klimatu, w jakim kształtowały się pierwsze muzykologiczne instytucje akademickie w międzywojennej Polsce.

Pod każdym względem ciekawsza jest druga część edycji, *Listy do Ludwika Bronarskiego (1928-1938)*, s. 57-187 (65 jednostek źródłowych). Nie tylko dlatego, że jest ponad trzykrotnie obszerniejsza, ale przede wszystkim z tego względu, że – jak to niekiedy między rówieśnikami bywa – wytworzyła się szczególna więź, zaufanie, wzajemny szacunek i nieskrywana konwenansami sympatia. Dla chopinologa to atrakcja szczególna: oto dwoje najwybitniejszych polskich badaczy Chopina okresu międzywojennego wymienia się doświadczeniami, które w niedalekiej przyszłości nie tylko zaowocują *Harmoniką Chopina*⁶ i *Melodyką Chopina* (nie powstawały one, jak się okazuje, w izolacji!), ale przyczynią się do ważkich dla recepcji Chopina fundamentalnych inicjatyw edytorsko-źródłowych⁷. Kwestia zbadania okoliczności towarzyszących formowaniu się „Dzieł Wszystkich Fryderyka Chopina” to bez wątpienia jedno z bardziej atrakcyjnych zadań dzisiejszej chopinologii. Wójcik-Keuprulian i Bronarski motywują się wzajemnie w swoich studiach nad Chopinem: „Jestem bardzo ciekawa, jak Pan ujmie swoją pracę o harmonice” – zapytuje ze Lwowa swego fryburskiego interlokutora 23 lutego 1929 (s. 69). Czasami ma się wrażenie, że podsuwa Bronarskiemu tezy, które w niemal niezmienionej wersji odnajdziemy później na kartach jego *Harmoniki Chopina*: „Chopin jest właściwie od razu [...] w każdym calu «sobą», nie ma w nim prawie żadnego «rozwoju», żadnej «ewolucji» (dlatego nikt o nim nie napisał dysertacji!), toteż i wpływy są dla niego zupełnie bez znaczenia” (23 lutego 1929, s. 68).

Listy Bronisławy Wójcik-Keuprulian do Ludwika Bronarskiego znacznie poza ten zakres wykraczają. Dotyczą one znowu spraw instytucjonalnych tworzącego się od podstaw polskiego środowiska muzykologicznego: Polskiego Towarzystwa Muzykologicznego, „Kwartalnika Muzycznego”, Zakładu Muzykologii UJK. Wiele ciekawych psychologicznych spostrzeżeń w listach dotyczy jej ówczesnych mentorów, współpracowników, zwłaszcza profesorów Chybińskiego, Jachimeckiego i Kamińskiego, ale także koleżeństwa po fachu: Seweryna Barbaga, ks. Hieronima Feichta, Jerzego Freieitera, Mateusza Glińskiego, Zofii Lissy, Stefanii Łobaczewskiej, Wacława Piotrowskiego, Juliana Pulikowskiego, Marii Szczepańskiej. Osobny nurt tematyki korespondencyjnej to dyskusje po lekturach ówczesnych polskich

⁶ L. BRONARSKI, *Harmonika Chopina*, Towarzystwo Wydawnicze Muzyki Polskiej, Warszawa 1935, ss. 480.

⁷ Edycja *Nokturnów* Chopina (t. VII „Dzieł Wszystkich Fryderyka Chopina”, red., I.J. Paderewski) została przygotowana w znacznej mierze przy współudziale Wójcik-Keuprulian. Pracowała nad nią jeszcze kilka miesięcy przed śmiercią. W komentarzu rewizyjnym do *Nokturnów*, sygnowanym przez Turczyńskiego i Bronarskiego, nie znajdziemy jednak na ten temat żadnej wzmianki.

i zagranicznych nowości wydawniczych („Leichtentritt jest osieł [sic]⁸! Windakiewiczowa czasem ma rację, czasem nie⁹” – 18 marca 1929 roku, s. 77). Wiele nowych danych dotyczy trudności w uzyskaniu habilitacji na UJ i nieudanych, za sprawą Adolfa Chybińskiego, prób podjęcia pracy na Uniwersytecie Warszawskim. Sporo wreszcie podaje informacji o swoim życiu rodzinnym, o ormiańskim mężu Garabedzie Keuprulianie i ich córeczce Anahid. Trzeba na koniec podkreślić, że charakter tej korespondencji dalece wykracza poza rutynowe listy zawodowe. Są obszernie, zajmują nieraz wiele stron, sporządzonych raz na maszynie, raz ręcznie, napisanych przez osobę niezwykle inteligentną, wrażliwą i o mocnym charakterze, z przenikliwym i pozytywnym spojrzeniem na świat i ludzi.

Książka Małgorzaty Sieradz *Bronisława Wójcik-Keuprulian. Korespondencja do Szwajcarii* to wzorowo opracowana i poznawczo istotna edycja listów wybitnej muzykolożki polskiej najstarszego pokolenia. Jej przedwczesna śmierć w wieku 48 lat, zawodowe i osobiste losy zatarte przez wojnę i polityczno-kulturowe transformacje po niej następujące, przyczyniły się do słabej obecności autorki *Melodyki Chopina* w świadomości polskich muzykologów. Odkryta przez Małgorzatę Sieradz korespondencja pozwala nie tylko przywrócić pamięć o wybitnej postaci muzykologii dwudziestolecia międzywojennego, lecz także przesunąć akcenty w interpretacji historii początków tej dyscypliny w Polsce. Chopinologom zaś zburzy dotychczasową hierarchię inicjatyw i zasług w procesie powstawania „Dzieł Wszystkich Fryderyka Chopina”, z Turczyńskim jako „malum necessarium” (s. 165) i jedynie firmującym swym nazwiskiem całość Paderewskim. Dzięki edycji Małgorzaty Sieradz dziś już wiemy, że koncepcja „Dzieł Wszystkich Fryderyka Chopina” była u swych początków projektem obojga zaprzyjaźnionych muzykologów: ze Lwowa i Fryburga. Małgorzata Sieradz swoją edycją nie tylko oddaje sprawiedliwość twórczyni wybitnej i dla kultury muzycznej zasłużonej, ale nadto zmusza nas do przemyślenia kilku ważkich kwestii środowiskowych na nowo – kwestii nie tylko historycznych. Polecam Państwu tę lekturę.

⁸ Por. w związku z tym: B. WÓJCIK-KEUPRULIAN, *Rytmika czy metryka? (W związku z "Analysen der Chopinschen Klavierwerke" H. Leichtentritta)*, „Muzyka” 1928, nr 3, s. 115-118.

⁹ H. WINDAKIEWICZOWA, *Wzory ludowej muzyki polskiej w Mazurkach Fryderyka Chopina. Studium muzykologiczne*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1926, ss. 49.

BIBLIOGRAFIA

- BRONARSKI L., *Harmonika Chopina*, Towarzystwo Wydawnicze Muzyki Polskiej, Warszawa 1935.
- MUSZKAŁSKA B., *Bronisława Wójcik-Keuprulian – niepokorna uczennica Adolfa Chybińskiego*, „Muzyka” 2012, nr 4, s. 47-70.
- SIERADZ M., „*Kwartalnik Muzyczny*” (1928-1950) a początki muzykologii polskiej, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2015.
- SIERADZ M., *Adolf Chybiński – Józef Michał Chomiński. Korespondencja 1945-1952*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2016.
- WINDAKIEWICZOWA H., *Wzory ludowej muzyki polskiej w Mazurkach Fryderyka Chopina. Studium muzykologiczne*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1926.
- WÓJCIK-KEUPRULIAN B., *Chopin: studja, krytyki, szkice*, wyd. Gebethner i Wolff, Warszawa 1933.
- WÓJCIK-KEUPRULIAN B., *Elementy ludowej rytmiki polskiej w muzyce Chopina*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów 1936.
- WÓJCIK-KEUPRULIAN B., *Melodyka Chopina*, wyd. K.S. Jakubowski, Lwów 1930.
- WÓJCIK-KEUPRULIAN B., *Rytmika czy metryka? (W związku z "Analysen der Chopinschen Klavierwerke" H. Leichtentritta)*, „Muzyka” 1928, nr 3, s. 115-118.

BRONISŁAWA WÓJCIK-KEUPRULIAN
W ŚWIETLE OPRACOWANIA MAŁGORZATY SIERADZ

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest przedstawienie założeń i dyskusja nad edycją korespondencji Bronisławy Wójcik-Keuprulian, wydaną w 2018 roku przez Małgorzatę Sieradz. Bronisława Wójcik-Keuprulian należała do grona wybitnych polskich muzykolożek dwudziestolecia międzywojennego, a specjalizowała się przede wszystkim w chopinologii. Była między innymi pomysłodawczynią edycji „Dzieł wszystkich Fryderyka Chopina” pod redakcją Ignacego Jana Paderewskiego.

Autorka skrupulatnie i z kompetentnym warsztatem krytycznym prezentuje odnalezioną przez siebie korespondencję Wójcik-Keuprulian z dwoma wpływowymi postaciami polskiego życia muzycznego swojego czasu: Henrykiem Opieńskim i Ludwikiem Bronarskim. Korespondencja tworzy wartościowy przyczynek źródłowy do badań nad początkami historii muzykologii jako dyscypliny akademickiej w Polsce.

Słowa kluczowe: Bronisława Wójcik-Keuprulian; Małgorzata Sieradz; Henryk Opieński; Ludwik Bronarski; korespondencja.

BRONISŁAWA WÓJCIK-KEUPRULIAN
IN THE LIGHT OF THE STUDY BY MAŁGORZATA SIERADZ

Summary

The aim of the article is to present the assumptions and discuss the edition of Bronisława Wójcik-Keuprulian's correspondence published in 2018 by Małgorzata Sieradz. Bronisława Wójcik-Keuprulian, who specialized mainly in chopinology, belonged to the group of outstanding Polish musicologists of the interwar period. Among other things, she was the originator of the "Fryderyk Chopin Complete Works" edition prepared by Ignacy Jan Paderewski.

Małgorzata Sieradz meticulously and with competent critical skills presents the correspondence, which Wójcik-Keuprulian conducted with two influential figures of the Polish musical life of her time: Henryk Opieński and Ludwik Bronarski. The study proves to be a valuable source for research on the beginnings of musicology as an academic discipline in Poland.

Key words: Bronisława Wójcik-Keuprulian; Małgorzata Sieradz; Henryk Opieński; Ludwik Bronarski; correspondence.